

Hviezdni dvojníci Slnka

22. celoštátny slnečný seminár
Nižná nad Oravou, 26. - 30. jún 2014

Július Koza
Astronomický ústav SAV, Tatranská Lomnica

Klasifikácia

Podľa miery podobnosti:

- hviezda slnečného typu
- slnečný analóg
- slnečné dvojča = najpodobnejšie Slnku

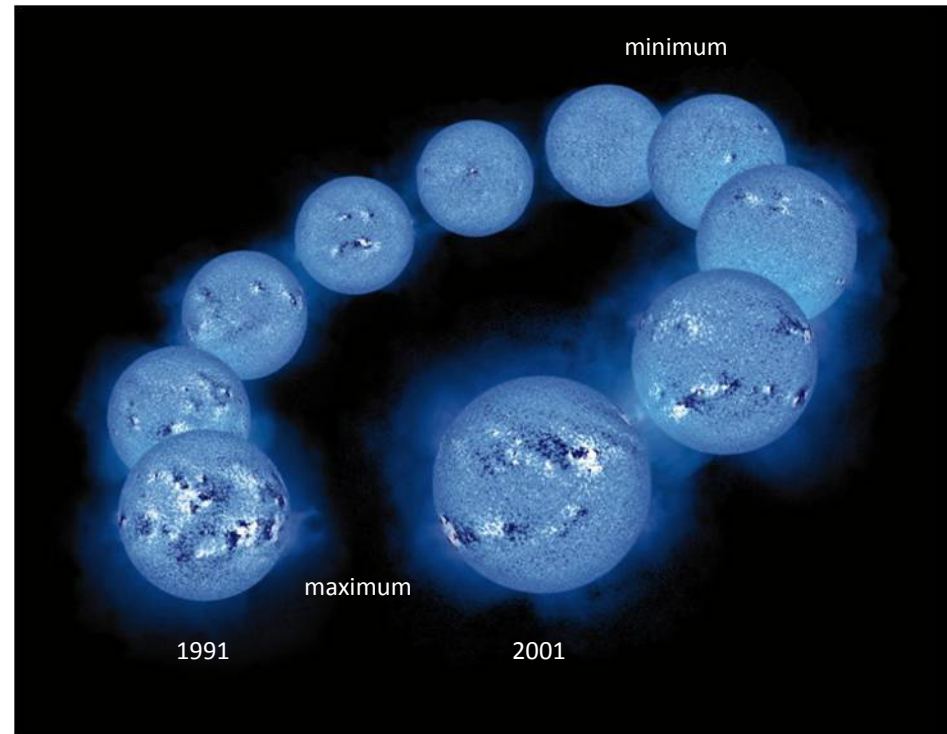
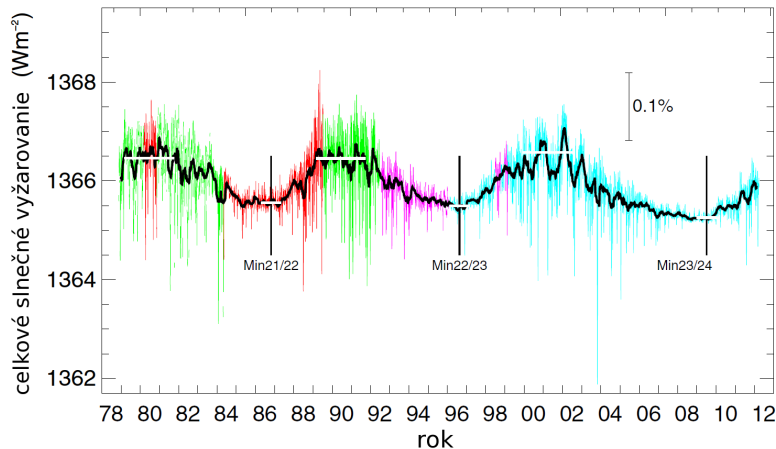
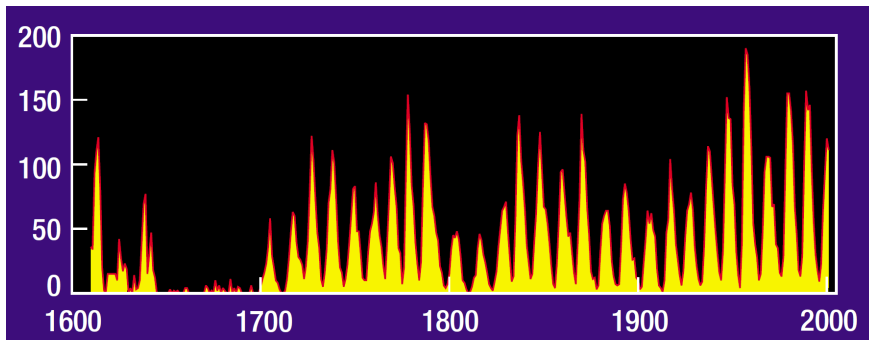
[Cayrel de Strobel, G.:](#)

[The Astronomy and Astrophysics Review, Volume 7, Issue 3, pp. 243-288 \(1996\)](#)

Kontext

Riešenie problémov:

- slnečného magnetického dynama
- periodicity slnečnej aktivity

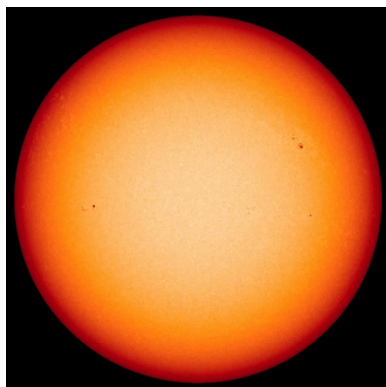

Čím sú Slnku podobné hviezdy užitočné

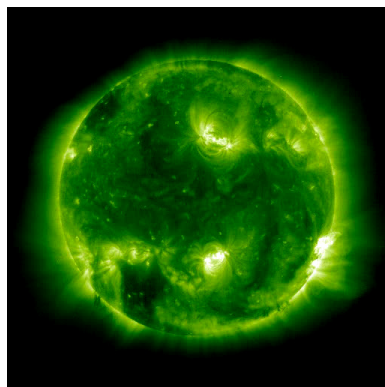
vek Slnka: 4 570 000 000 rokov

teleskopická éra: 400 rokov

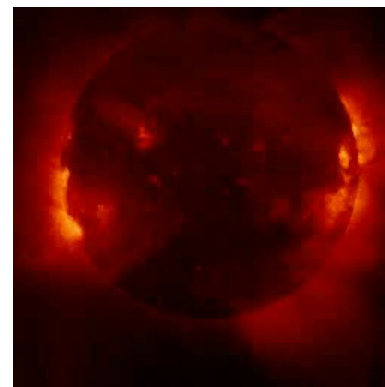
éra kozmického výskumu Slnka: 40 rokov

viditeľné svetlo
fotosférická aktivita

EUV žiarenie
prechodová oblasť

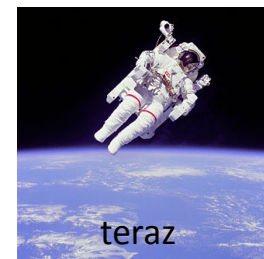

röntgenové žiarenie
koronálna aktivita

vznik Slnka

Ak by úsečka veku Slnka mala 1 m, potom **úsečka teleskopickej éry** – by mala desatinu mikrometra a mala by byť neviditeľná.

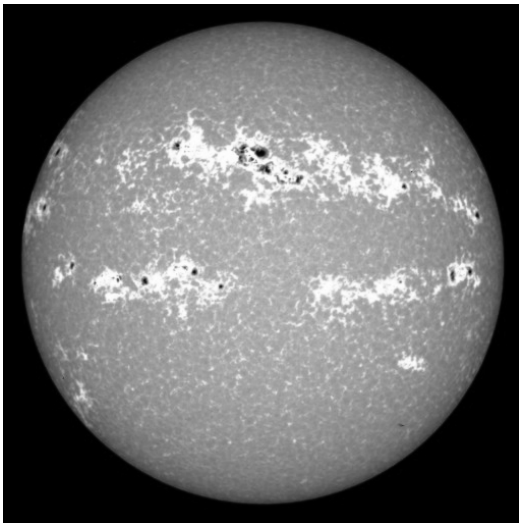

teraz

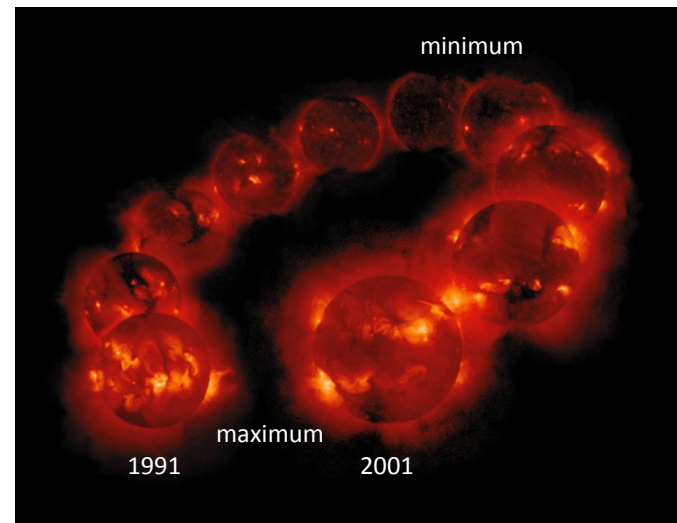
Štúdiom veľkého počtu Slnku podobných hviezd rôzneho veku poskladáme mozaiku o aktivite Slnka a činnosti jeho magnetického dynama v minulosti.

Hviezdy slnečného typu

- podobné Slnku v najširšom zmysle
  - hviezdy hlavnej postupnosti
  - farebný index B-V 0,48 – 0,8 (Slnko: B-V 0,65)
  - alternatívna definícia: spektrálny typ F8 V až K2 V (vyhovuje 10% hviezd)
  - významná korelácia rotačnej rýchlosti, chromosférickej (Ca II K a H emisia) a koronálnej aktivity (röntgenová emisia)
- chromosférická a koronálna aktivita je prejavom činnosti hviezdneho magnetického dynama

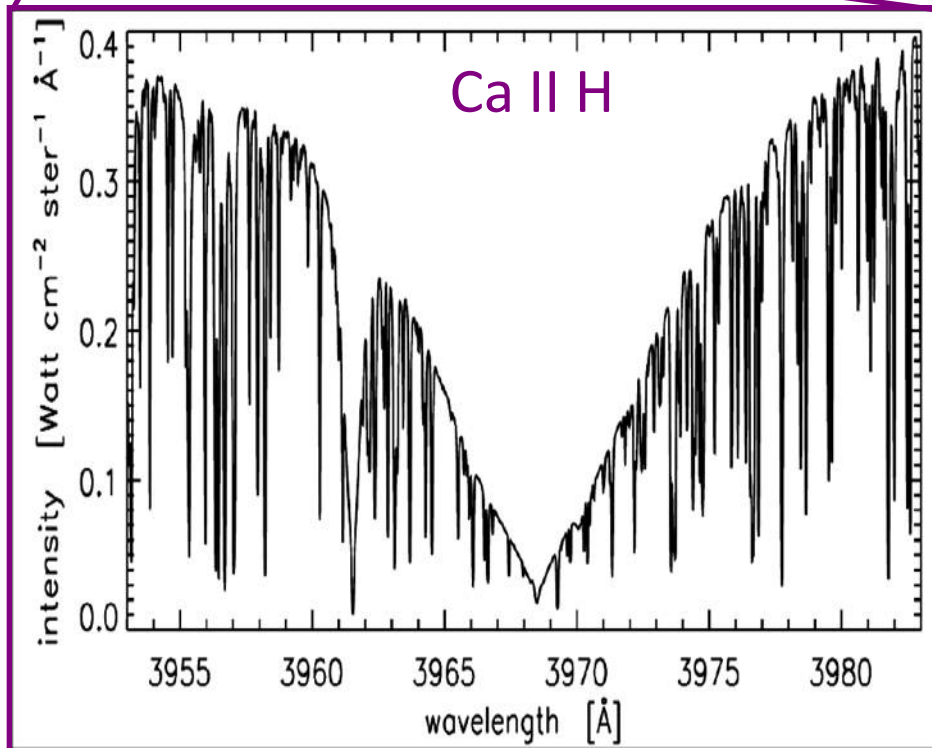
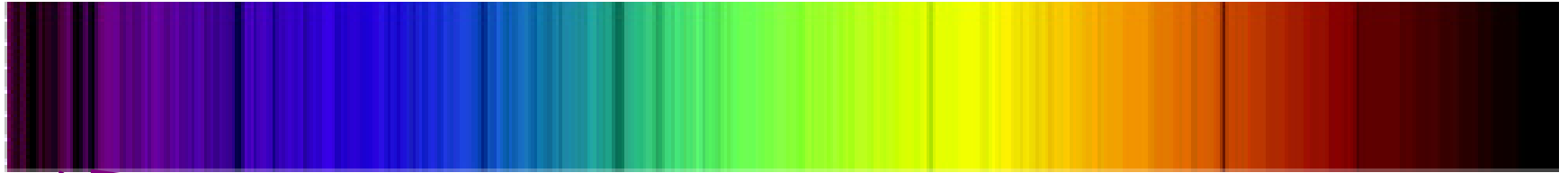

slnečná chromosféra v spektrálnej čiare Ca II K

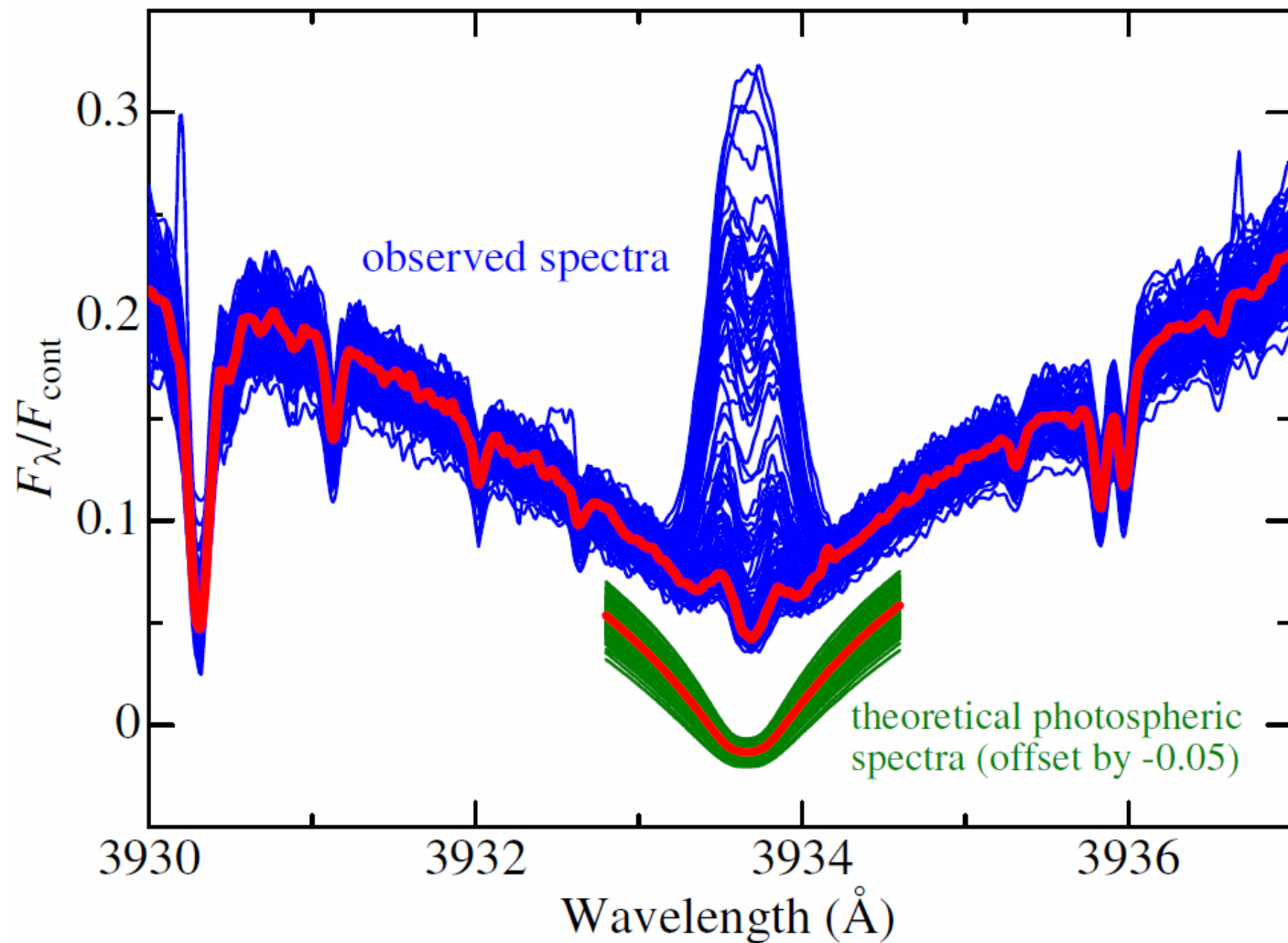
cyklus slnečnej aktivity v röntgenovom žiarení

Chromosférické spektrálne čiary Ca II K a Ca II H

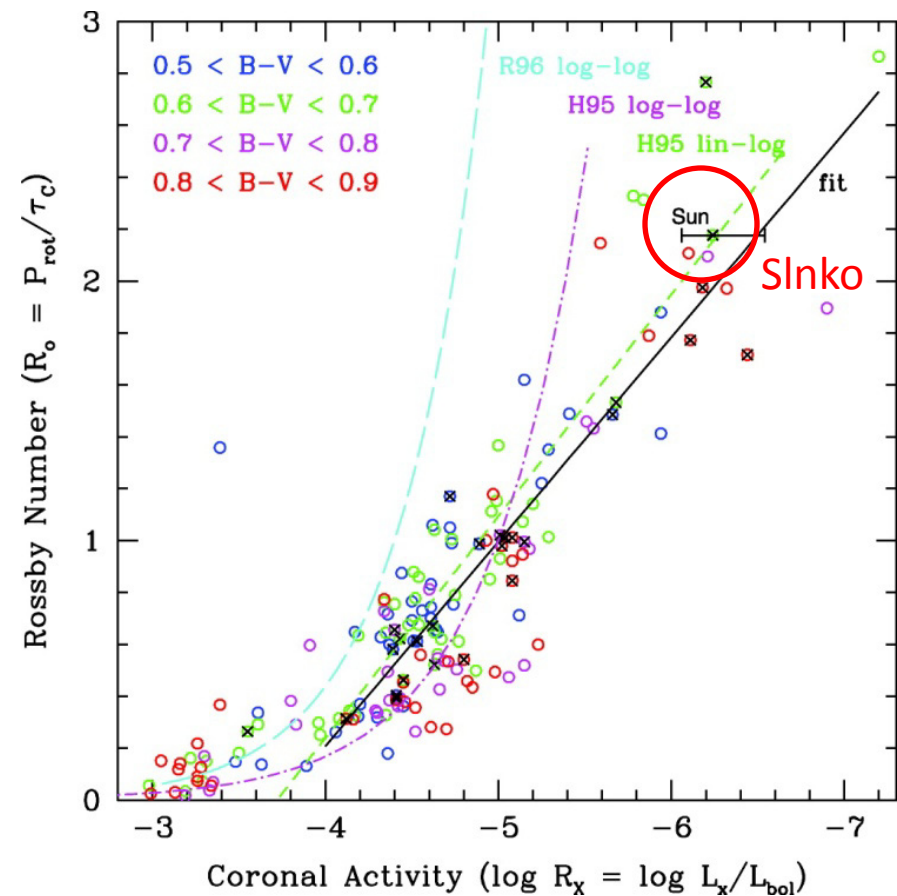
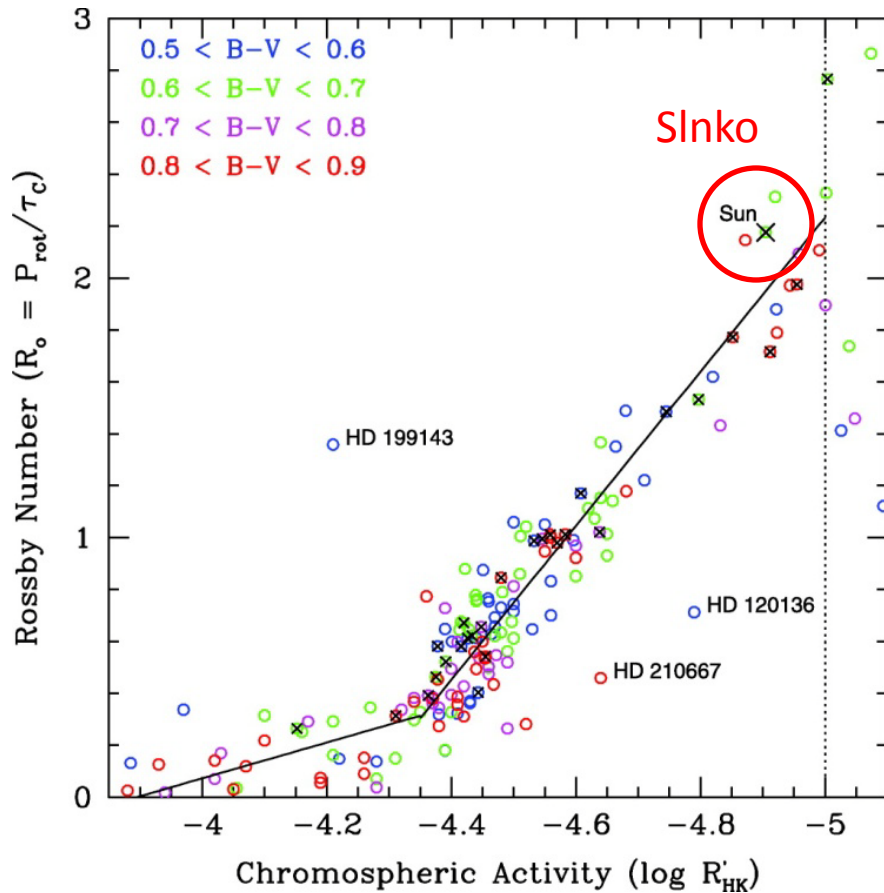

Jadrá spektrálnych čiar ionizovaného vápnika **Ca II H** a **Ca II K** sú tvorené v chromosfére.

Chromosférická aktivita hviezd

Chromosférická a koronálna aktivita hviezd

R_{HK} je miera emisie v spektrálnych čiarach Ca II K a H

Rossbyho číslo R_0 vyjadruje periódu rotácie P_{rot}

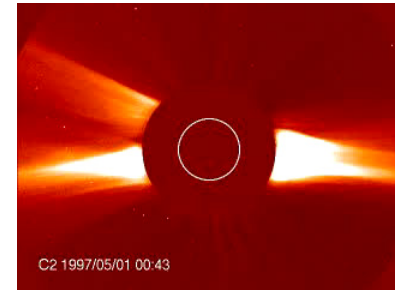
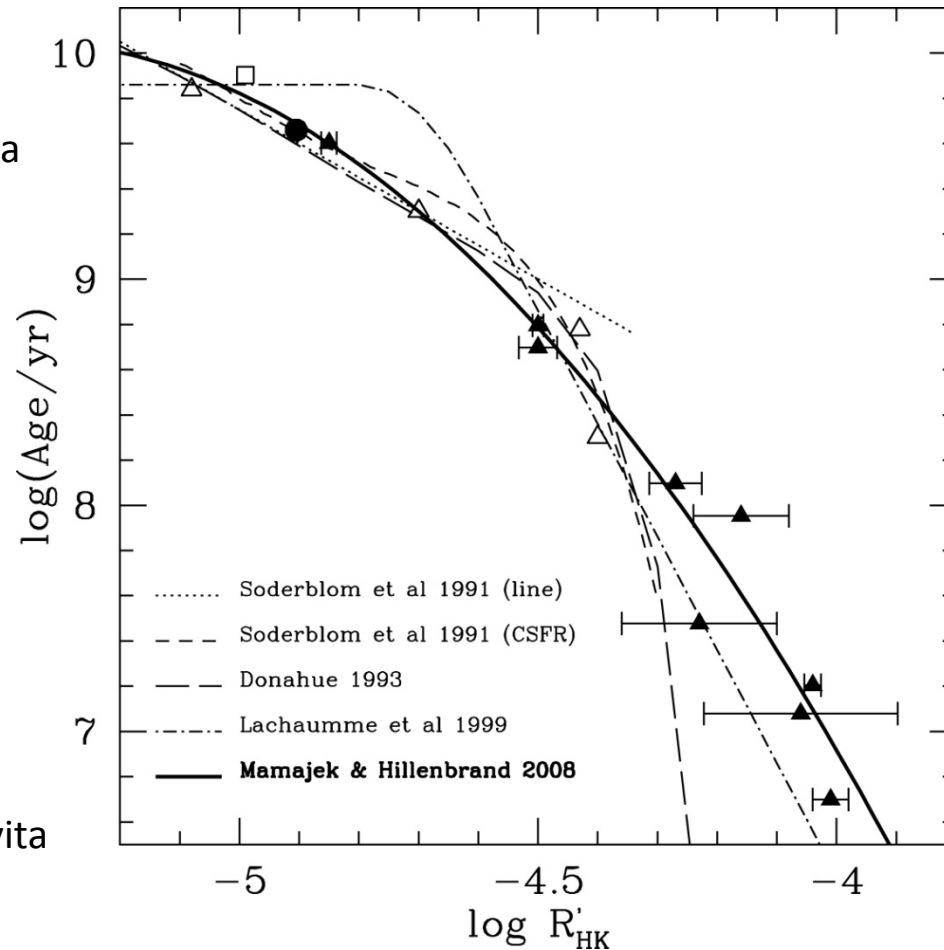
R_x je miera emisie v röntgenovom žiarení

Vzťah: vek hviezdy – chromosférická aktivita

Staré hviezdy:
pomalá rotácia
nízka chromosféricka aktivita

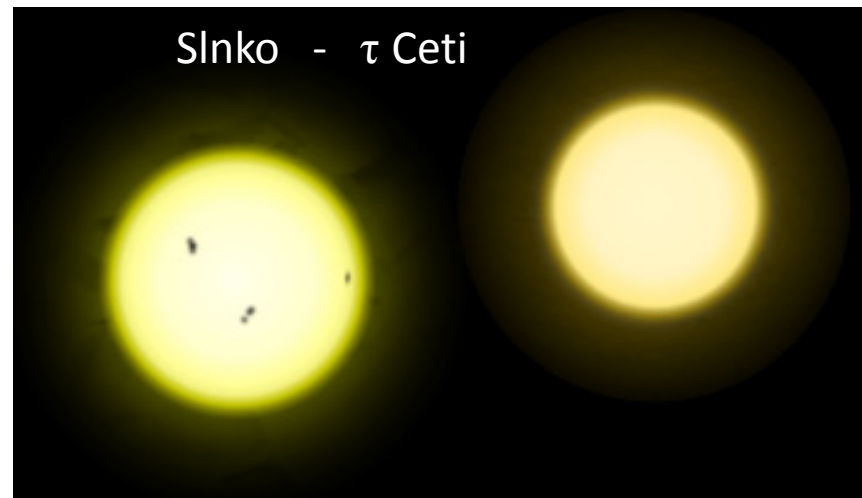
Mladé hviezdy:
rýchla rotácia
vysoká chromosféricka aktivita

R_{HK} je miera emisie v spektrálnych čiarach Ca II K a H

Príklady blízkych hviezd slnečného typu

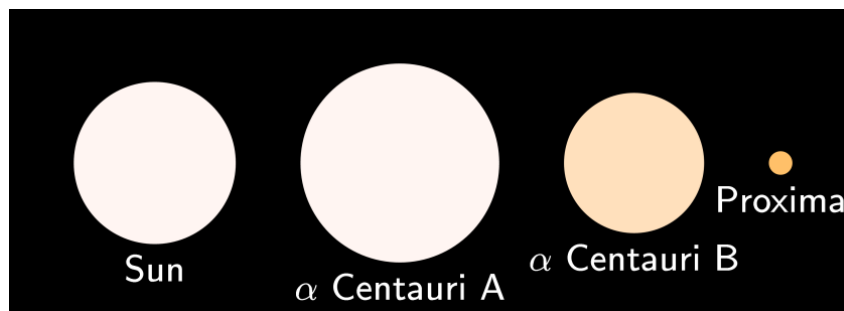
	Zdanlivá jasnosť [mag]	Vzdialenosť [ly]	Spektrálny typ	Teplota [K]	Exoplanéty
τ Ceti	3,5	12	G8 V	5 344	5
40 Eridani A (σ^2 Eridani)	4,4	16,5	K1 V	5 126	
82 Eridani	4,3	20	G8 V	5 338	3

Slnečný analóg

- teplota $5778 \text{ K} \pm 500 \text{ K}$ (teda slnečná $\pm 500 \text{ K}$)
- metalicita 50 % – 200 % slnečnej
  - metalicita: obsah prvkov ťažších ako hélium v atmosfére hviezdy
- bez sekundárnej zložky s obežnou dobou kratšou ako 10 dní

	Zdanlivá jasnosť [mag]	Vzdialenosť [ly]	Spektrálny typ	Teplota [K]
α Centauri A	0,0	4,4	G2 V	5 847
α Centauri B	1,3	4,4	K1 V	5 316
σ Draconis	4,7	19	K0 V	5 297
η Cassiopeiae A	3,4	19,4	G0 V	5 941

Slnečné dvojča

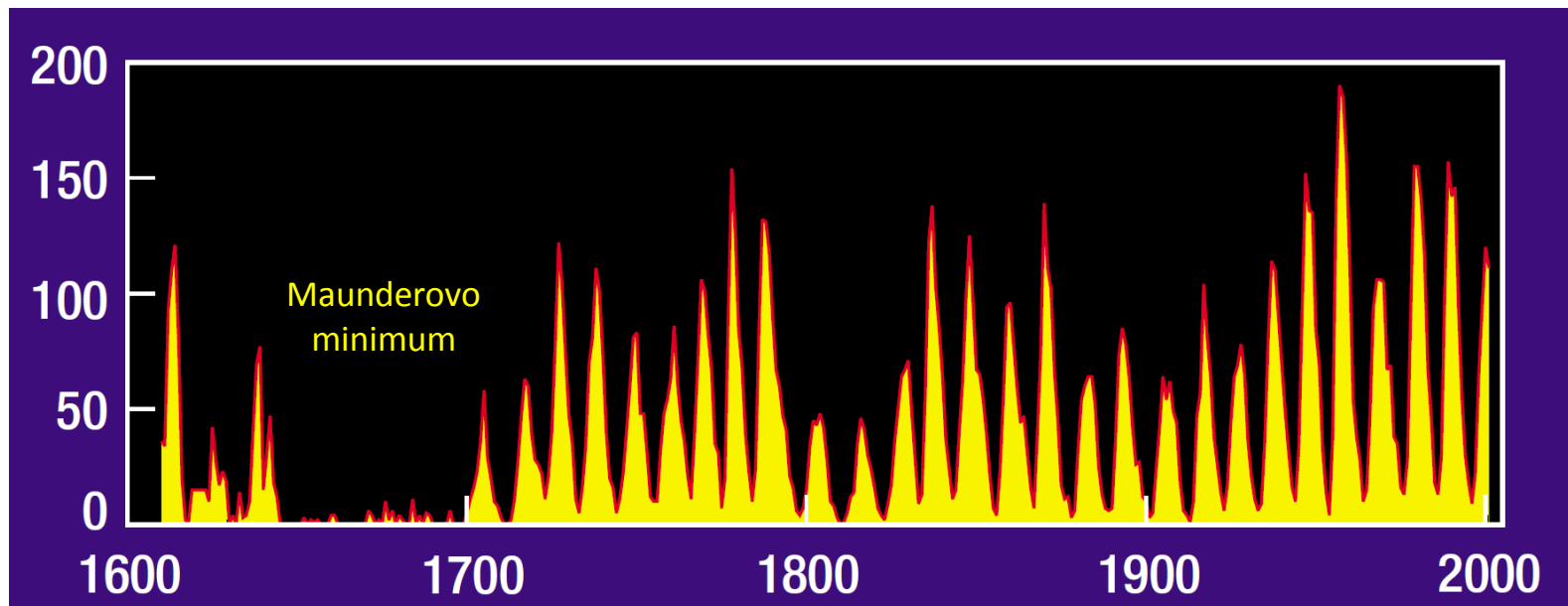
- teplota $5778 \text{ K} \pm 50 \text{ K}$ (slnečná $\pm 50 \text{ K}$)
- metalicita 89 % – 112 % slnečnej
- bez sekundárnej zložky
- vek $4,57 \pm 1$ miliarda rokov (slnečný ± 1 miliarda rokov)

	Zdanlivá jasnosť [mag]	Vzdialenosť [ly]	Spektrálny typ	Teplota [K]	Vek [Gyr]
18 Scorpii	5,5	45	G2 Va	5 835	4,2
HIP 56948 HD 101364 (Drak)	8,7	208	G5 V	5 795	3,5

- 18 Scorpii:
- má cyklus hviezdnej aktivity kratší o niekoľko rokov ako slnečný
  - amplitúda aktivity podobná slnečnej (t.j. variácie jasnosti 0,1 %)

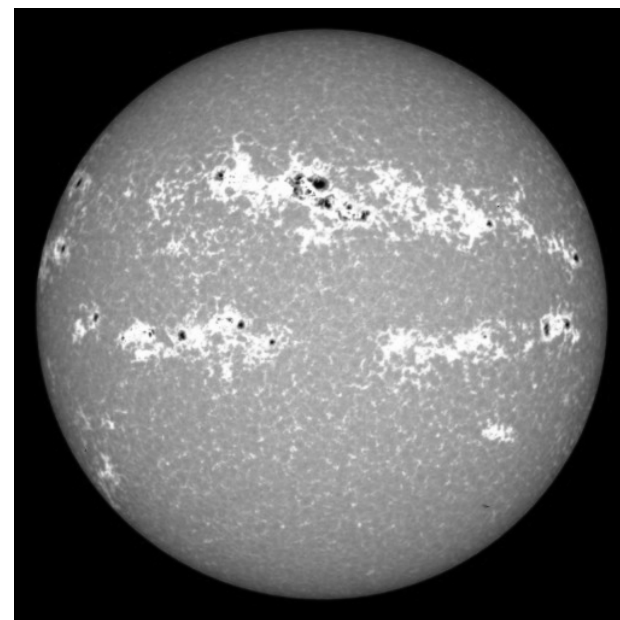
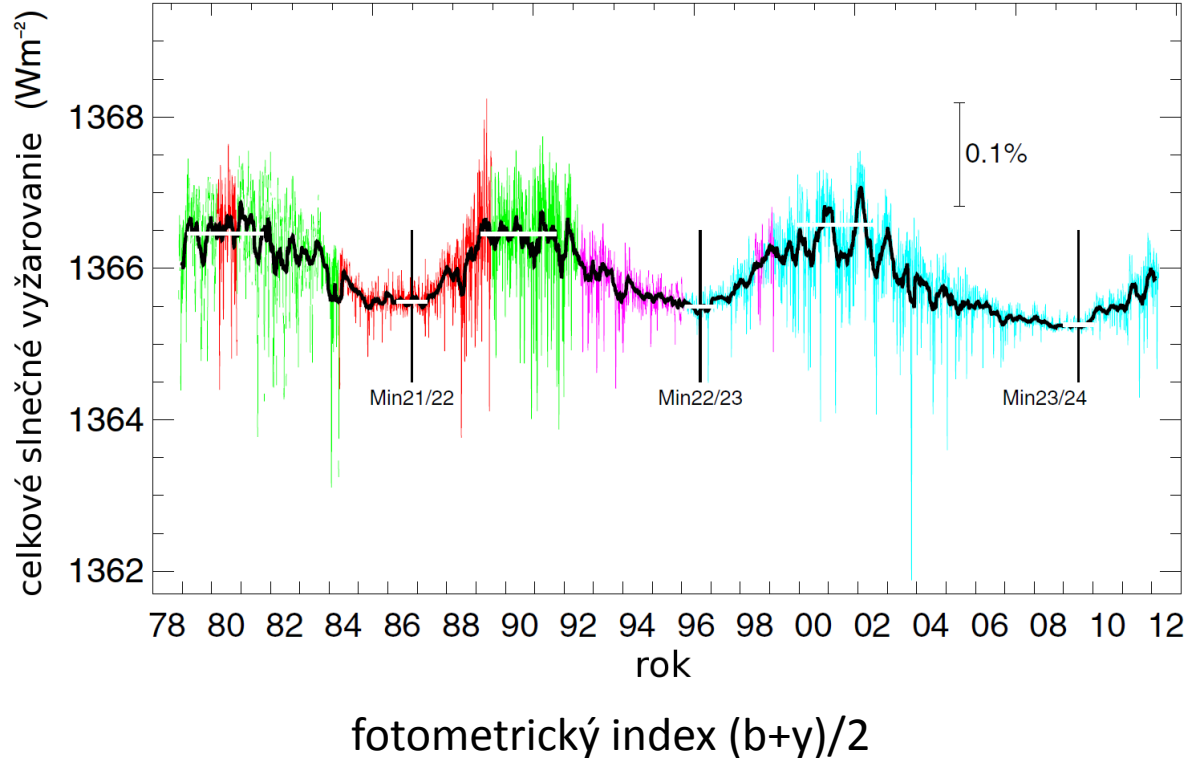
Aktivita Slnku podobných hviezd – kľúč k pochopeniu vývoja (a) aktivity Slnka

- lepšie pochopenie slnečnej aktivity štúdiom Slnku podobných hviezd
- pozorovaním veľkého počtu Slnku podobných hviezd je možné pochopiť dlhodobú aktivitu Slnka
- Maunderovo minimum 1645 – 1715
- malá doba ľadová v Európe
- rovnaké ochladenie aj vulkanizmom

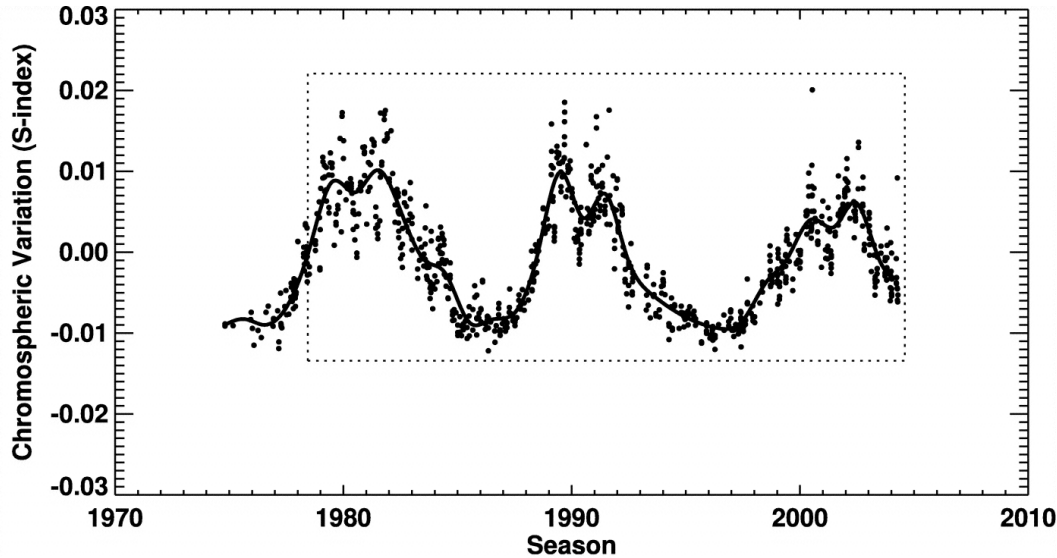
Fotometrická variabilita jasnosti fotosféry Slnka ako hviezdy

Spektrálna variabilita jasnosti chromosféry Slnka ako hviezdy

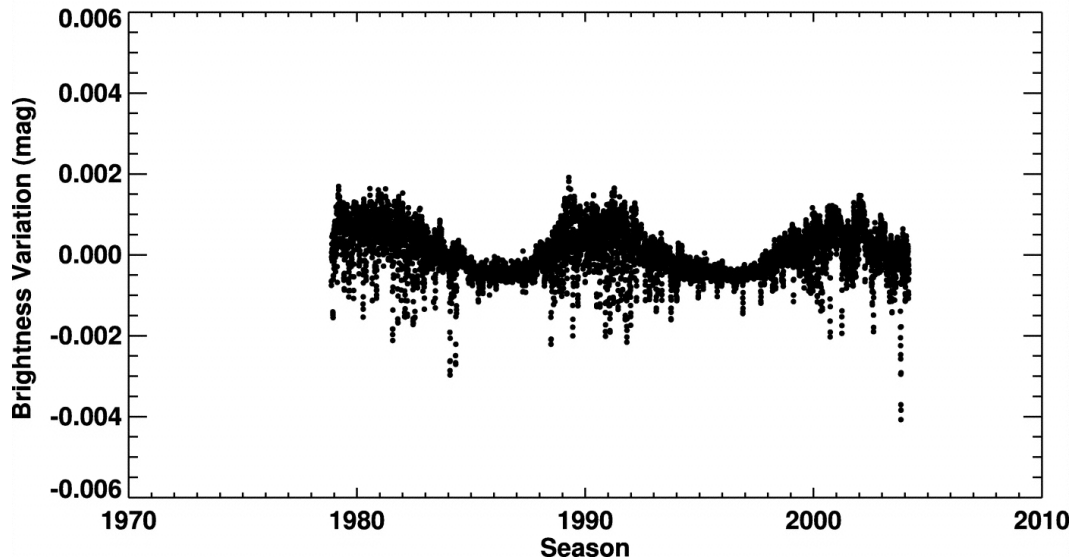
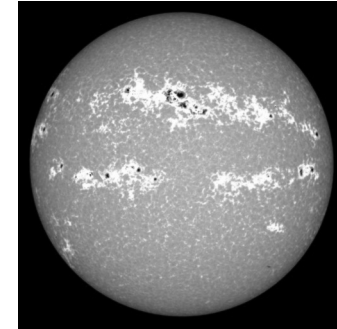
spektrálne indexy S a $\log R_{\text{HK}}$
vzťahujúce sa k spektrálnym
čiarom Ca II K a H

Aktivita a variabilita Slnka ako hviezdy

Chromosférická Ca II K aktivita:

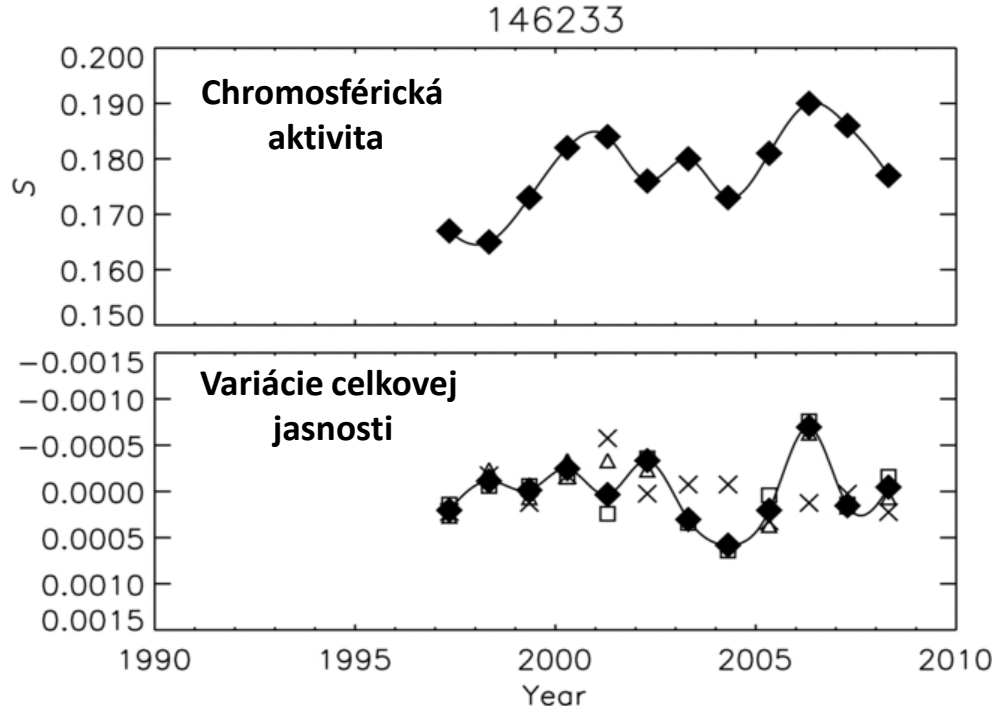
- výrazná
- vo fáze s variáciami jasnosti

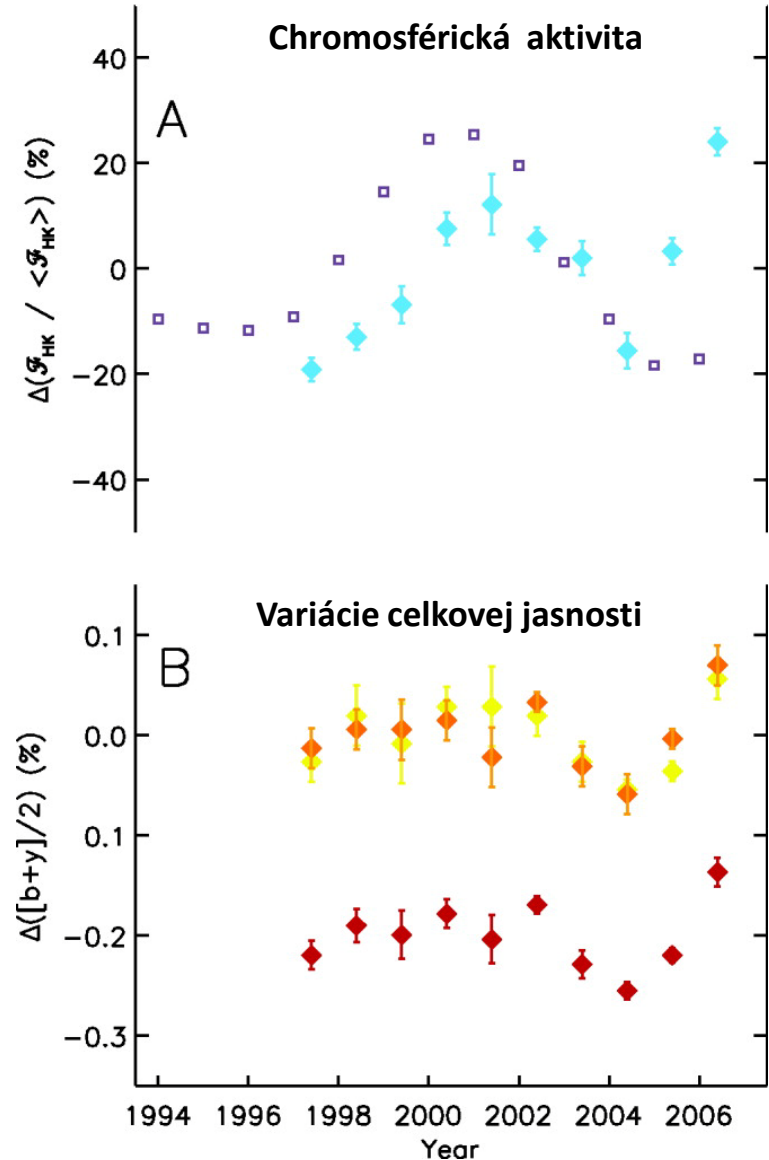
Variácie celkovej jasnosti:

- vo fáze s magnetickým cyklom (Wolfovým číslom)
- kváziperiodické s periódou 8 – 14 rokov (typicky 11 rokov)
- na úrovni $\pm 0,1\%$ ($\pm 0,001$ mag)

Aktivita a variabilita slnečného dvojčata 18 Scorpii

- periodičita aktivity ~ 7 rokov
- fotometrická variabilita podobná Slnku
- zjavná pozitívna korelácia aktivita – jasnosť **spochybnená** novšími meraniami

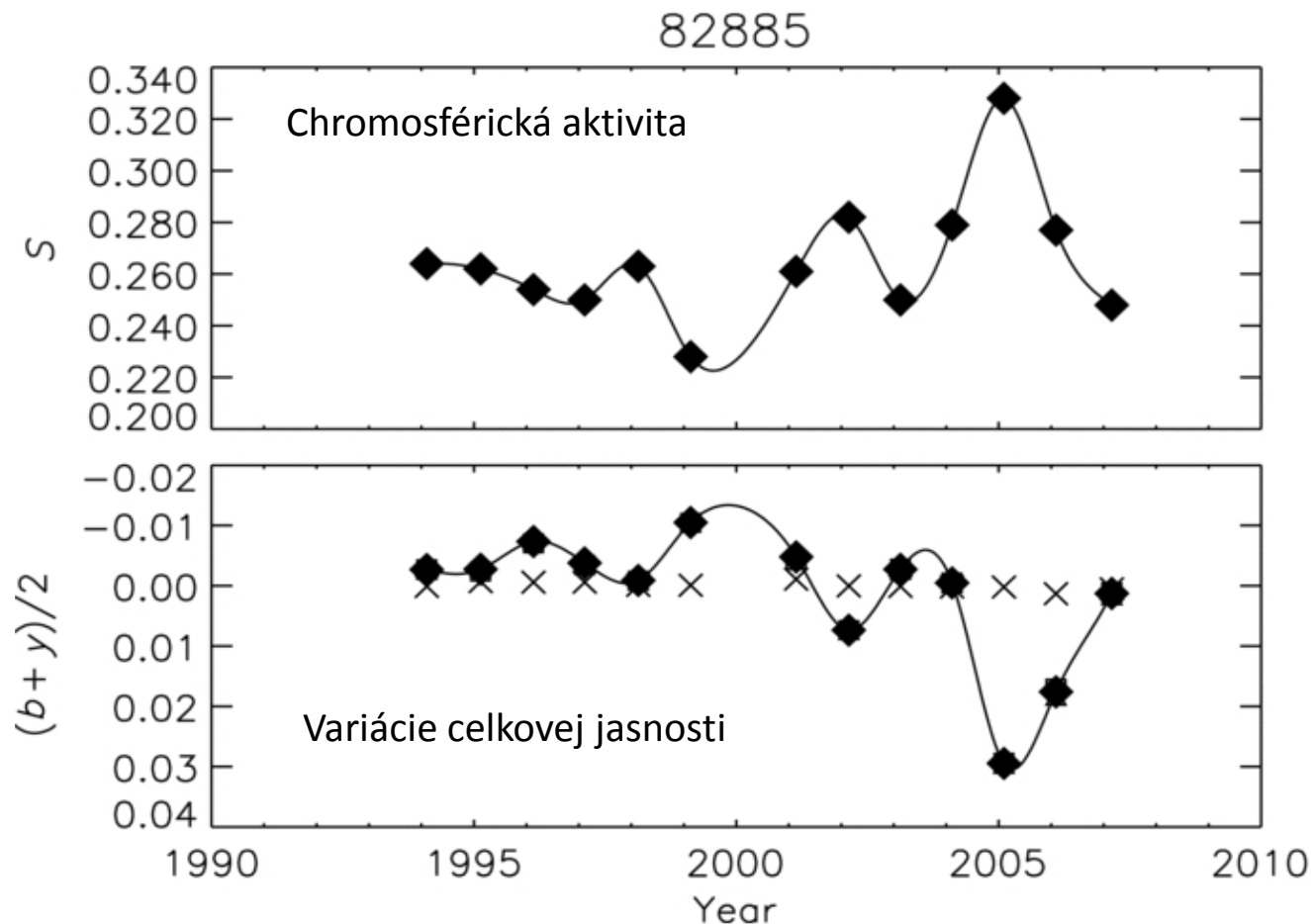
[Hall a kol.: The Astronomical Journal, Volume 133, Issue 5, pp. 2206-2208 \(2007\)](#)

[Hall a kol.: The Astronomical Journal, Volume 138, Issue 1, pp. 312-322 \(2009\)](#)

Aktivita a variabilita Slnku podobných hviezd

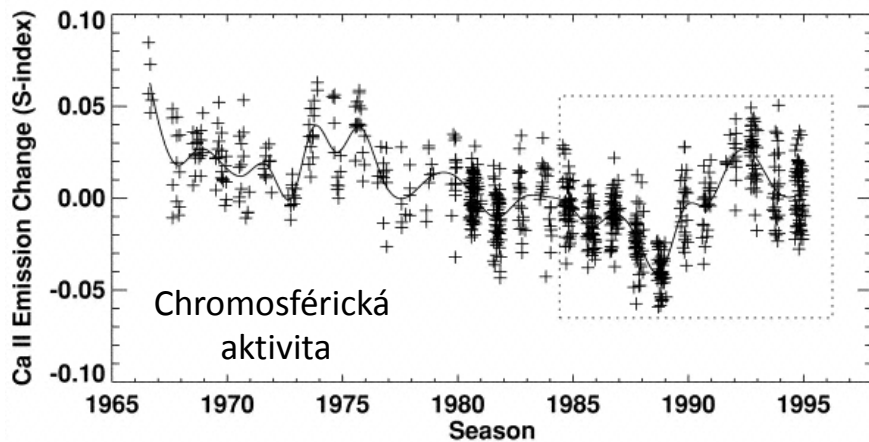
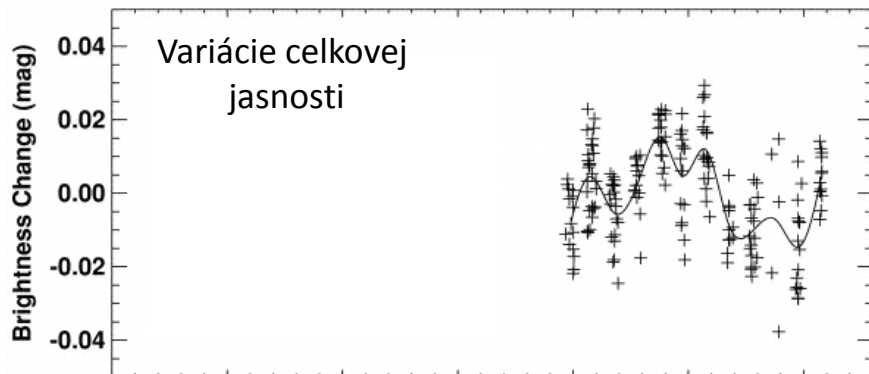
spektrálny typ: G8 IV – V

- neperiodické variácie
- takmer perfektná **antikorelácia aktivita - jasnosť!!!**

Aktivita a variabilita Slnku podobných hviezd

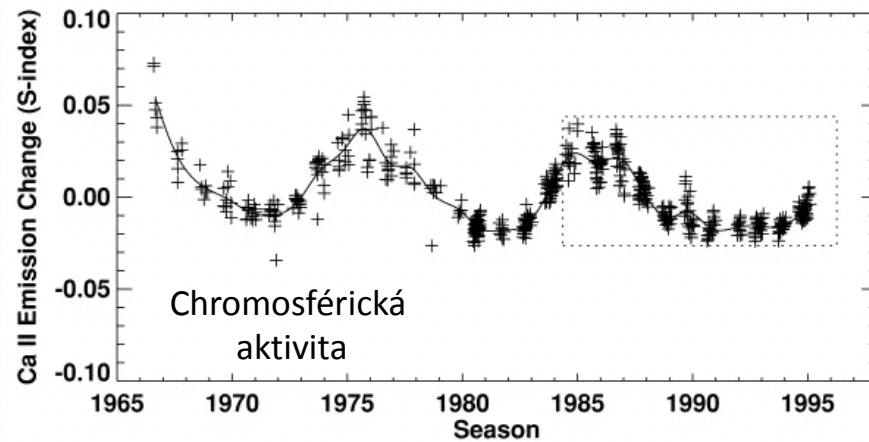
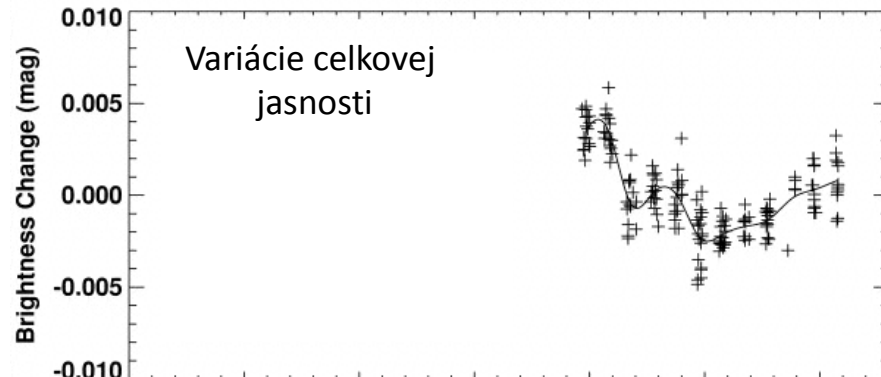
HD 1835

mladá hviezda, vek: stovky mil. rokov

- spektrálny typ: G 2.5 V
- neperiodická aktivita
- antikorelácia jasnosť - aktivita

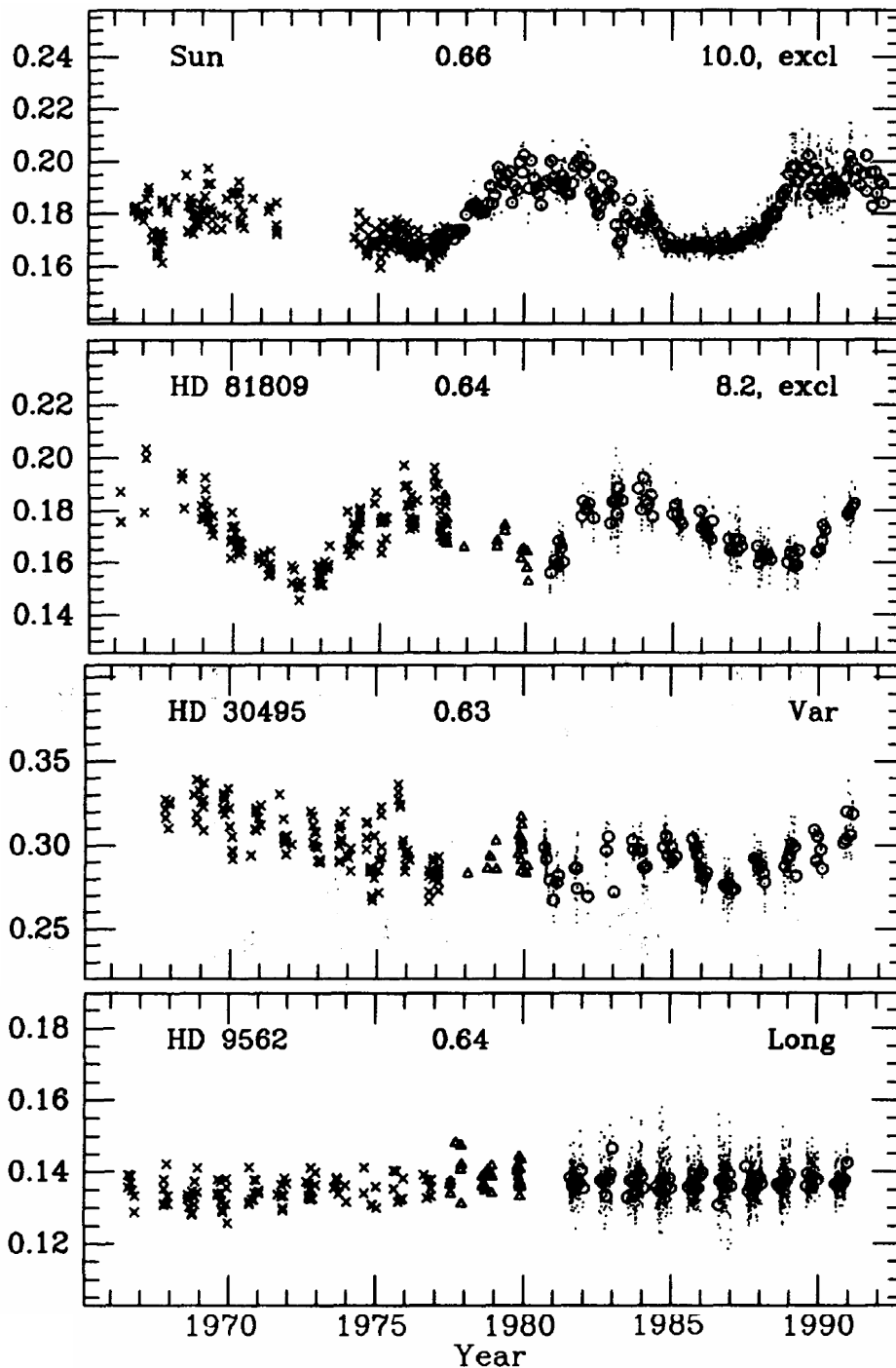
HD 10476

hviezda vo veku Slnka

- spektrálny typ: K1 V
- periodická, Slnku podobná aktivita
- Slnku podobná pozitívna korelácia jasnosť - aktivita

S, relative Ca II H + K flux

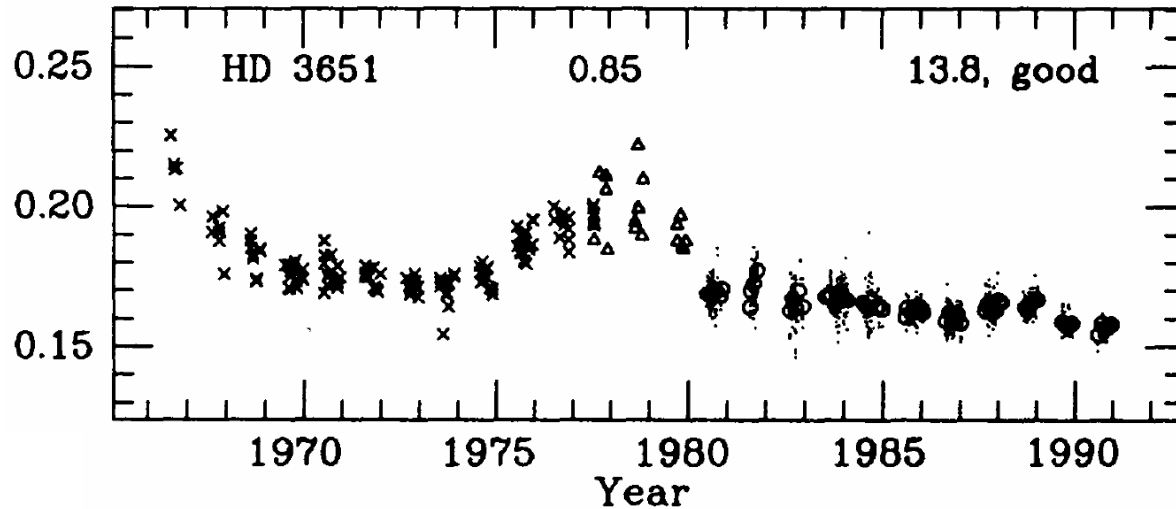
Chromosférická aktivita Slnka a podobných hviezd

- periodická aktivita
- hviezdy vo veku Slnka

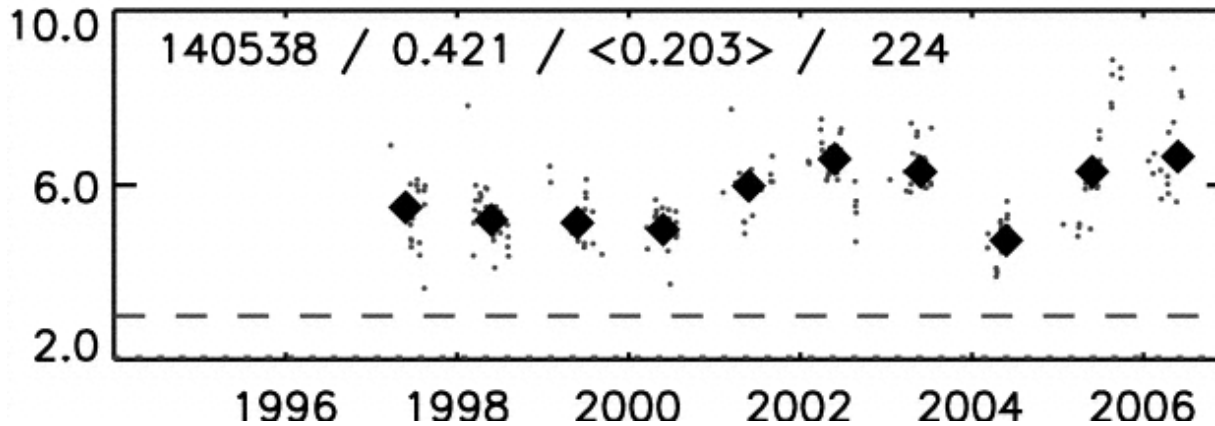
- neperiodická aktivita
- mladé hviezdy, podstatne mladšie ako Slnko

- neaktívna alebo nemerateľná aktivita
- hviezdy staršie ako Slnko alebo hviezdy v Maunderovom minime

Maunderove minimá?

Hviezda vstupujúca do
Maunderovho minima?

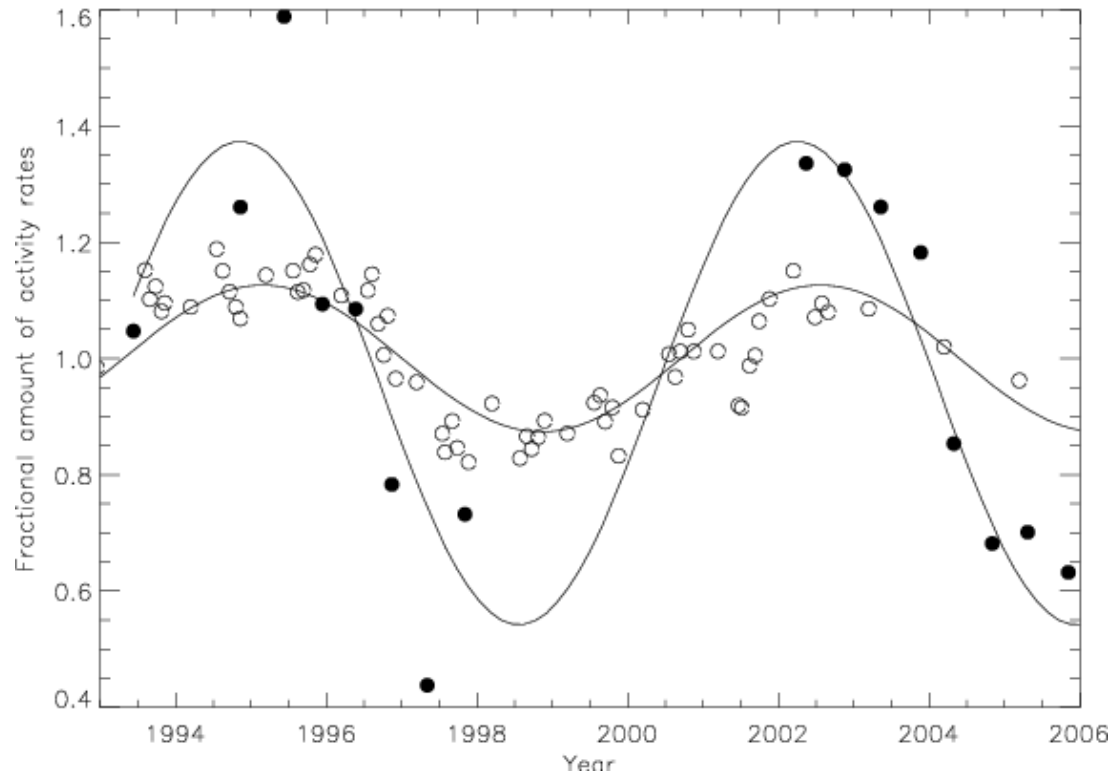
Hviezda po Maunderovom
minime?

[Baliunas a kol. 1995: Astrophysical Journal, vol. 438, p. 269.](#)

[Hall a kol. 2007: The Astronomical Journal, Volume 133, Issue 3, pp. 862-881.](#)

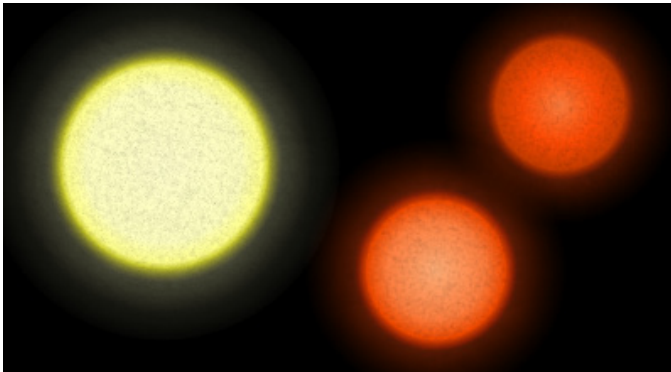
Chromosferická a koronálna aktivita Slnku podobnej 61 Cygni A

- pozorovania z ROSAT HRI a XMM-Newton
- zistená cykličnosť koronálnej aktivity
- amplitúda koronálnej aktivity výraznejšia ako chromosférickej aktivity
- dvojznačnosť periódy koronálnej aktivity v dôsledku medzery v datach
- amplitúda kor. aktivity 61 Cyg A je trikrát menšia ako amplitúda kor. aktivity Slnka
- amplitúda chrom. aktivity 61 Cyg A porovnateľná so Slnkom

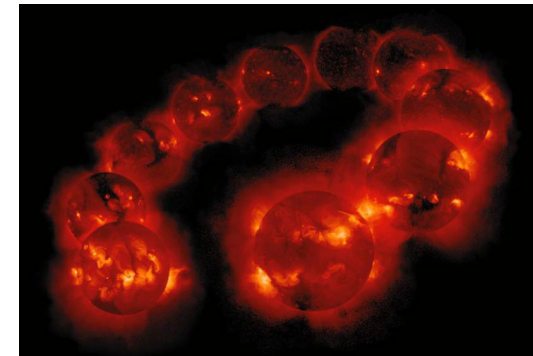
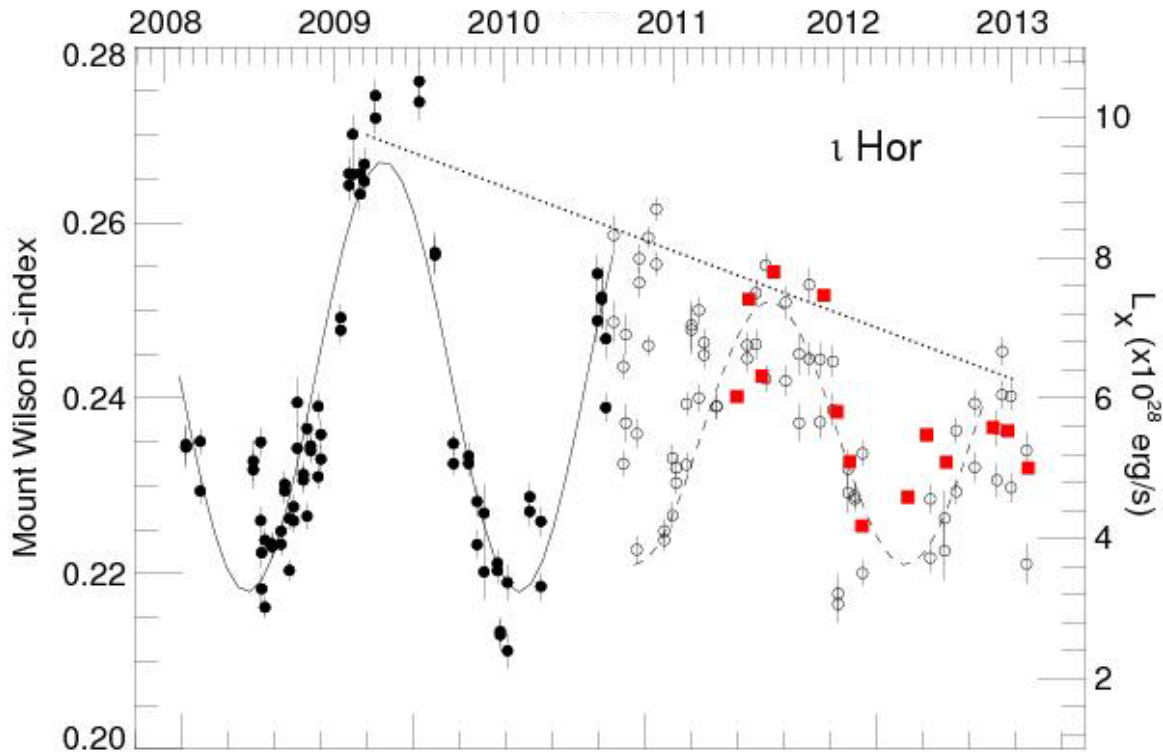

- chromosférická aktivita
- koronálna aktivita

[Hempelmann et al. 2006: A&A 460, 261](#)

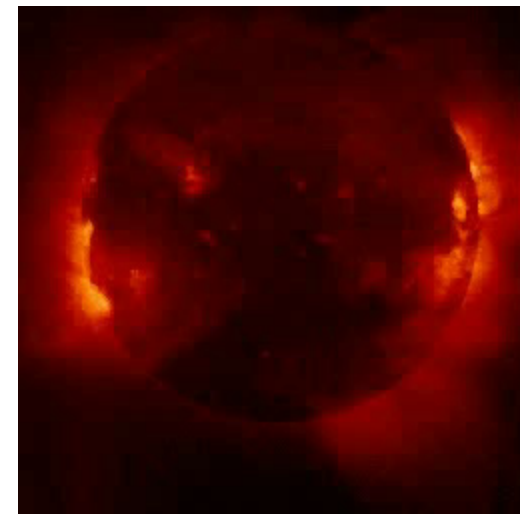
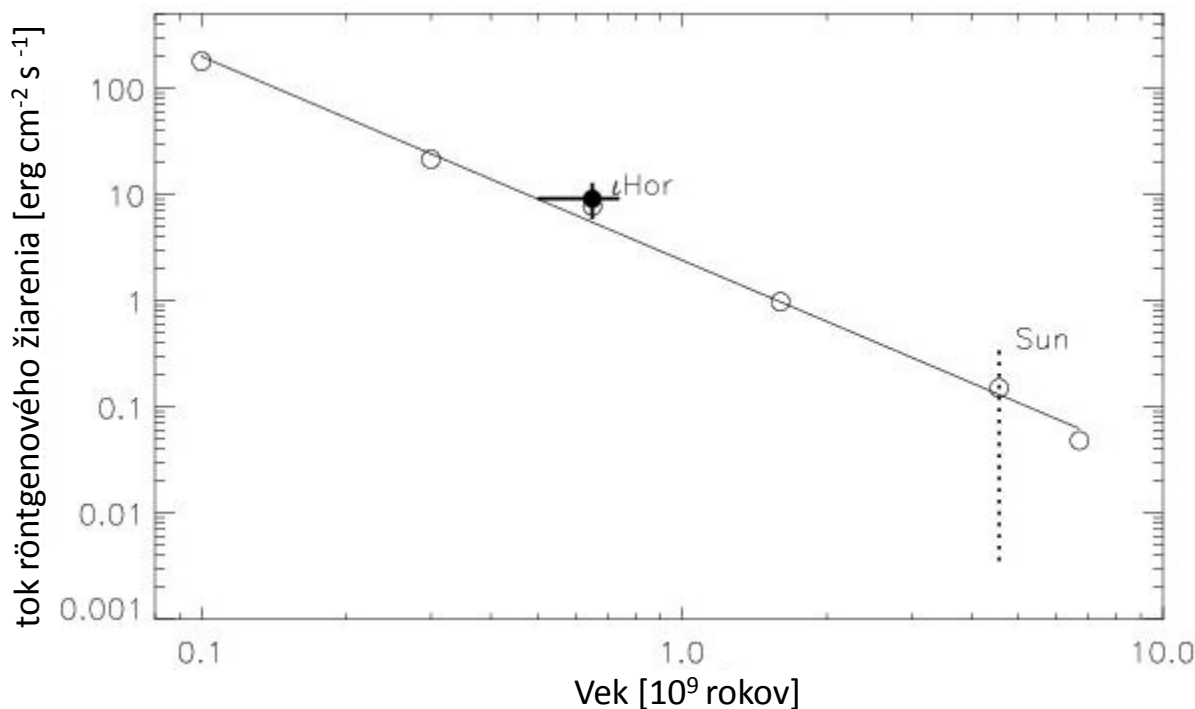
Cyklus aktivity Slnku podobnej τ Horologi

- vek τ Horologi: ~ 600 milión rokov, preto mladá
- krátky cyklus chromosférickej aktivity: 1,6 roka —————
- - - - -
- 2-ročný monitoring röntgenovým kozmickým observatóriom XMM-Newton
- cyklus **koronálnej aktivity** ■ s rovnakou periódou a vo fáze s chromosférickým cyklom ● ◯
- amplitúda cyklov klesá s časom .....

[Sanz-Forcada a kol. 2013: Astronomy & Astrophysics, 553, 6](#)

Koronálna aktivita Slnka a jemu podobných hviezd

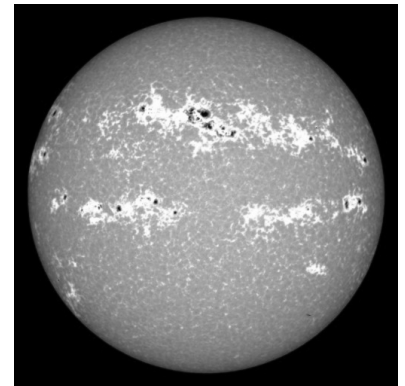
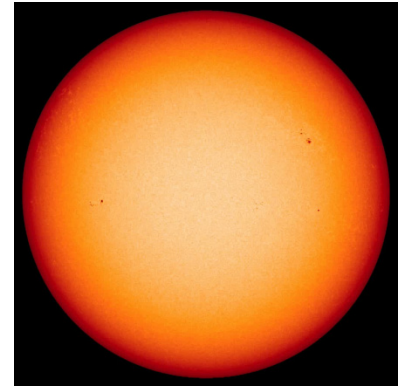
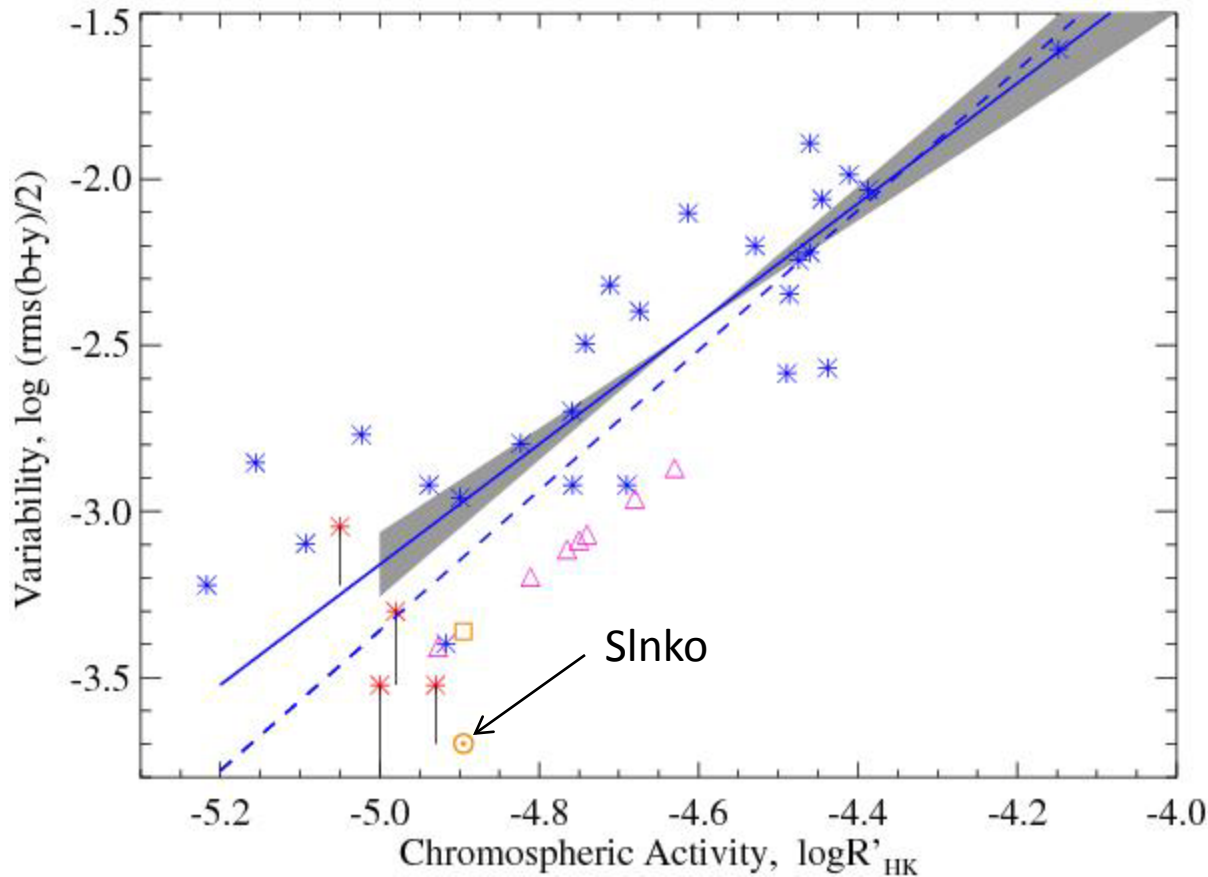

Koronálna aktivita Slnka v röntgenovom žiarení

koronálna aktivita:

- Slnku podobných hviezd s vekom klesá
- Slnka v porovnaní s jemu podobnými mladšími hviezdami je výrazne nižšia

Aktivita Slnka a jemu podobných hviezd

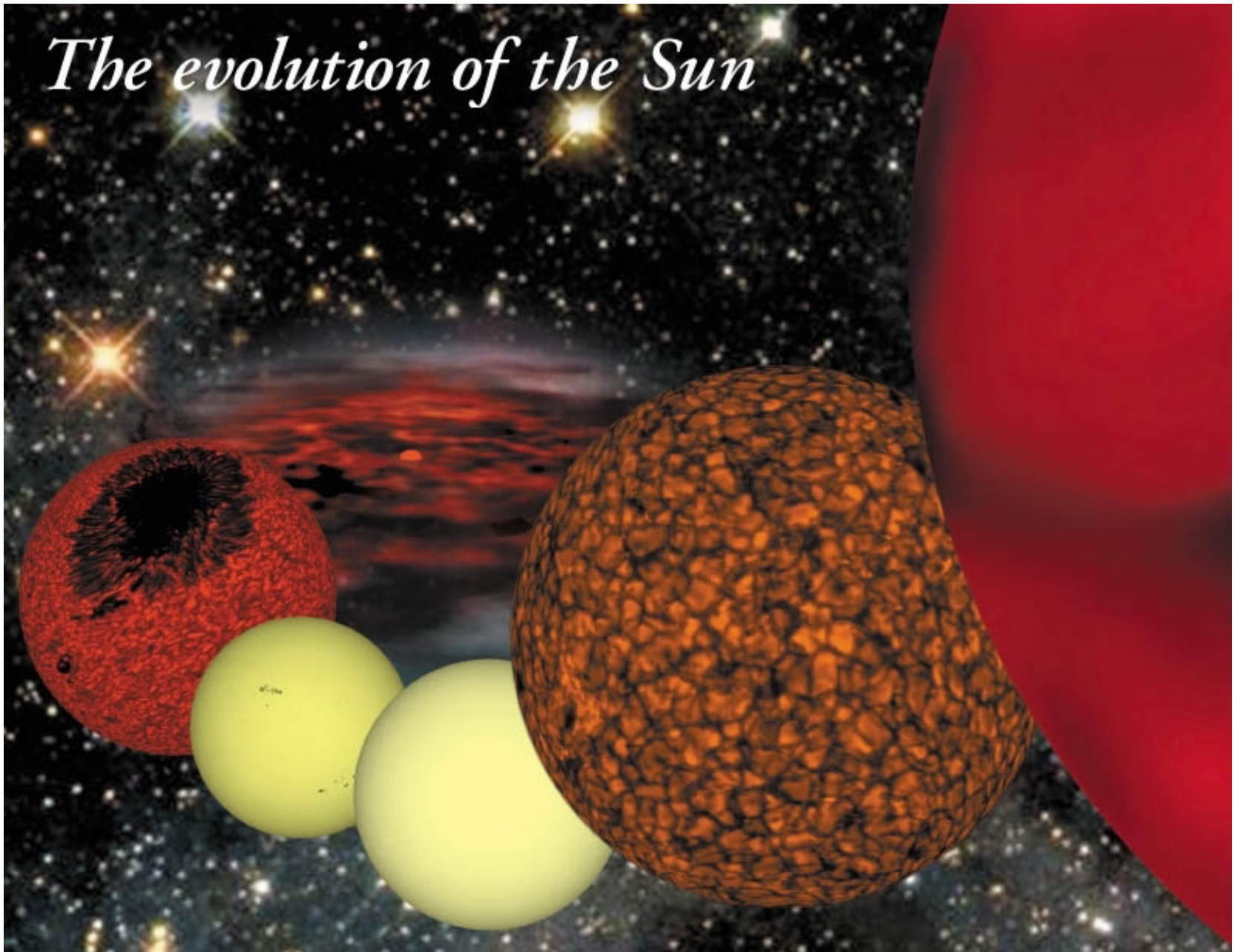

Aká je aktivita Slnka v porovnaní s jemu podobnými hviezdami?

[Shapiro a kol.: 2013, Astronomy & Astrophysics, 552, 114](#)

The evolution of the Sun

The evolution of the Sun

Zo života Slnka a jeho dvojníkov

vznik: pred 4,57 miliardami rokov

prvé desiatky miliónov rokov života:

- rýchla rotácia a vysoká magnetická aktivita
- gigantické škvrny aj v polárnych oblastiach
- časté erupcie a výrony koronálnej hmoty
- nepravidelnosť magnetickej aktivity
- výrazné zmeny jasnosti v dôsledku veľkých škvŕn
- granulárne bunky pozdĺžne v smere rotácie
- intenzívny hviezdny vietor

The evolution of the Sun

Zo života Slnka a jeho dvojníkov

vznik: pred 4,57 miliardami rokov

prvé desiatky miliónov rokov života:

- rýchla rotácia a vysoká magnetická aktivita
- gigantické škvrny aj v polárnych oblastiach
- časté erupcie a výrony koronálnej hmoty
- nepravidelnosť magnetickej aktivity
- výrazné zmeny jasnosti v dôsledku veľkých škvŕn
- granulárne bunky pozdĺžne v smere rotácie
- intenzívny hviezdny vietor

dozrievanie do súčasnej podoby:

- spomaľovaním rotácie v dôsledku straty momentu hybnosti unášaného hviezdny vetrom
- granulárne bunky kvázipravidelného tvaru s rozmerom 1000 km
- menšia intenzita magnetickej aktivity
- kváziperiodická aktivita prerušovaná Maunderovými minimami

The evolution of the Sun

Zo života Slnka a jeho dvojníkov

vznik: pred 4,57 miliardami rokov

prvé desiatky miliónov rokov života:

- rýchla rotácia a vysoká magnetická aktivita
- gigantické škvrny aj v polárnych oblastiach
- časté erupcie a výrony koronálnej hmoty
- nepravidelnosť magnetickej aktivity
- výrazné zmeny jasnosti v dôsledku veľkých škvŕn
- granulárne bunky pozdĺžne v smere rotácie
- intenzívny hviezdny vietor

dozrievanie do súčasnej podoby:

- spomaľovaním rotácie v dôsledku straty momentu hybnosti unášaného hviezdny vetrom
- granulárne bunky kvázipravidelného tvaru s rozmerom 1000 km
- menšia intenzita magnetickej aktivity
- kváziperiodická aktivita prerušovaná Maunderovými minimami

záver života na hlavnej postupnosti:

- spomalenie rotácie
- postupné vymiznutie magnetickej aktivity
- žiadne škvrny a erupcie, nuda, zato na Zemi horúco až až
- expanzia na červeného obra
- enormne veľké konvektívne bunky

The evolution of the Sun

